
ZWEIG I EL DIMONI PRESÈNCIES I ABSÈNCIES DE LA RECEPCIÓ D'UNA FIGURA EUROPEA A CATALUNYA*

ZWEIG AND THE DAEMON PRESENCES AND ABSENCES OF THE RECEPTION OF A EUROPEAN FIGURE IN CATALONIA

XAVIER PLA
Universitat de Girona
xavier.pla@udg.edu

Resum: Durant dècades, la figura i les obres de l'escriptor austríac Stefan Zweig (Viena, 1881 - Petrópolis, Brasil, 1942) van gaudir a Catalunya del benefici d'una popularitat inigualable. Més enllà dels elogis i de les crítiques, Zweig, que és indiscutiblement un dels escriptors més famosos del segle vint, va interessar i implicar escriptors, artistes, crítics, traductors, polítics, i tota mena d'agents culturals en una recepció crítica de la seva obra a Catalunya que està, encara, per estudiar exhaustivament i per interpretar adequadament.

En aquest article, es proposa una primera interpretació de la recepció crítica de Zweig a Barcelona, la qual, per més anecdòtica, episòdica i tangencial que sigui, forçosament reflecteix les mateixes contradiccions i fluctuacions de la recepció global de l'autor. A partir de l'anàlisi de les seves primeres traduccions, de la relació amb Salvador Dalí, de la trobada amb Eugeni d'Ors o Joan Estelrich, de la repercussió en la premsa de la seva mort o dels debats que va suscitar la seva obra entre idealistes i escèptics, s'analitzen alguns episodis que assenyalen línies majors d'interpretació de l'obra i el pensament de Zweig.

Paraules clau: Nou Humanisme, literatura comparada, crítica literària, Stefan Zweig, Salvador Dalí, Josep Pla.

Abstract: For decades, the figure and works of the Austrian writer Stefan Zweig (Vienna, 1881-Petrópolis, Brazil, 1942) enjoyed the benefit of unparalleled popularity in Catalonia. Beyond praise

(*) Aquest article s'emmarca en els resultats del projecte de recerca de la Universitat de Girona «El mundo de ayer: La figura del escritor-periodista ante la crisis del nuevo humanismo (1918-1945)» (FFI2015-67751-P) finançat pel MINECO.

and criticism, Zweig, who is arguably one of the most famous writers of the twentieth century, interested and involved writers, artists, critics, translators, politicians, and all sorts of cultural agents in a critique reception of his work in Catalonia which is still to be studied exhaustively and to be interpreted properly.

This article proposes a first interpretation of Zweig's critical reception in Barcelona, which, however anecdotal, episodic and tangential, necessarily reflects the same contradictions and fluctuations of the author's global reception. From the analysis of his first translations, the relationship with Salvador Dalí, the meeting with Eugeni d'Ors or Joan Estelrich, the repercussions in the press of his death or the debates that his work provoked between idealists and skeptics, some episodes are analyzed that point out major lines of interpretation of Zweig's work and thought.

Key words: New Humanism, comparative literature, literary criticism, Stefan Zweig, Salvador Dalí, Josep Pla.

1. EPISODIS DE ZWEIG I CATALUNYA

Durant dècades, la figura i les obres de l'escriptor austríac Stefan Zweig (Viena, 1881 - Petrópolis, Brasil, 1942) van gaudir a Catalunya del benefici d'una popularitat inigualable. Si bé potser no va arribar a ser un escriptor per a allò que Ramon Esquerra, un dels millors crítics literaris d'abans de la guerra, en va dir el «gros públic» (Molla 2018: 72), el cert és que el nom de l'escriptor vienès i alguns dels títols de les seves novel·les i biografies van circular en diaris i revistes de Barcelona amb una presència tan regular i amb una acollida tan favorable que només es pot comprendre comparativament si es té en compte la magnitud del seu èxit global, de la seva repercussió internacional i de la seva enorme influència cultural (Lafaye 1995: 85-109). L'autor de novel·les tan populars com *Amok* (1922), d'assajos tan reconeguts com *Moments estel·lars de la humanitat* (1927) o de biografies tan famoses com *Fouché: retrat d'un home polític* (1929) o *Erasmus de Rotterdam. Triomf i tragèdia d'un humanista* (1934) va rebre tota mena d'elogis en la Catalunya dels anys vint i trenta. És cert que també va suscitar polèmiques, especialment sobre temes com la vigència de l'humanisme, la necessitat de la unitat moral d'Europa i sobre la modernització del gènere literari biogràfic.¹

1. A les pàgines de *La Publicitat* i, sobretot, del setmanari *Mirador*, es poden trobar infinitat d'articles sobre els llibres de Zweig i les seves propostes, tant polítiques com literàries. El resseguiment de tots aquests textos depassa l'ambició d'aquest article. Destaquem-ne, no obstant això, alguns entre els signats pels crítics més

Però, més enllà dels elogis i de les crítiques, cal admetre que Zweig, que és indiscutiblement un dels escriptors més famosos del segle vint, va interessar i implicar escriptors, artistes, crítics, traductors, polítics, gent de teatre i tota mena d'agents culturals en una recepció crítica de la seva obra a Catalunya que està, encara, per estudiar exhaustivament i per interpretar adequadament.²

Una dada històrica gens negligible dona compte de la intensa activitat editorial barcelonina i de l'obertura del compàs europeu de l'activíssim món cultural català dels anys d'entreguerres: l'escriptor i historiador Ernest Martínez Ferrando (València, 1881-1965) va traduir precoçment al català, l'any 1927, la novel·la *Vint-i-quatre hores de la vida d'una dona*. En el pròleg que va signar, ben orgullosament, que precedia la traducció publicada per la prestigiosa col·lecció «A Tot Vent» d'Edicions Proa, Martínez Ferrando va destacar que «la nostra traducció és la primera que surt en llengua llatina. El públic català serà, doncs, el primer en assaborir aquesta suggestiva narració de Stefan Zweig» (Martínez Ferrando 1929: 13).³ La primera traducció francesa de la mateixa novel·leta és, efectivament, de 1933 i la primera espanyola, publicada a Barcelona per Editorial Apolo, de l'any 1935, en versió de María Daniela Landa i pròleg de Francesc Susanna. Un any després, el 1930, Edicions Proa publicava, en traducció d'Alfred Gallart, *Tolstoi* de Zweig. Una nova narració traduïda al català, a càrrec aquesta vegada de Pau Cirera, va aparèixer a la mateixa editorial l'any 1934: *Nit fantàstica* (Estelrich 2005: 101). El crític Just Cabot, però, no s'estava d'assenyalar amb justesa que «gràcies a les traduccions franceses de Zweig, essent la llengua alemanya poc coneguda entre nosaltres, hem pogut llegir algunes obres de l'escriptor austríac, principalment assaigs» (Cabot 1929: 4). Abans de la guerra, les traduccions al castellà, directes de l'alemany, van anar a càrrec d'Editorial Juventud, però substancialment va ser Apolo, on Zweig es va convertir en l'indiscutible autor estrella de l'editorial, el segell que es va significar per la introducció de l'obra de Zweig a Espanya a través de Barcelona. Encara que algunes les van firmar Francesc Payarols o Mari Luz Morales, la majoria va ser encarregada als germans d'origen menorquí Verdager: Màrius Ver-

importants: Rafael Tasis i Marca, «Interpretació de la biografia», *Mirador*, 28-3-1935, p. 6; Rafael Tasis i Marca, «Freud vist per Zweig», *Mirador*, any IV, núm. 159, 18 febrer 1932, p. 6; Rafael Tasis i Marca, «Un llibre de Stefan Zweig», *Mirador*, any VI, núm. 270, 5 abril 1934; Domènec Guansé, «Un llibre cada dia. *Maria Antonieta* de Stefan Zweig. (Editorial Juventud)», *La Publicitat*, 30-1-1936, p. 4.

2. En aquest sentit, després de l'article clàssic de Pilar Estelrich (2002), el treball d'Ingrid Cáceres Würsig (2017) és una aportació brillant i molt útil, encara que delimitada en els primers anys de la dictadura franquista.

3. Aquell mateix 1929 Wenceslao Rocas va traduir al castellà *Tres maestros: Balzac, Dickens, Dostoievski*. I dos anys després, pel juny de 1931, la *Revista de Occidente* traduirà «El minuto universal de Waterloo» (Ródenas 2010: 17).

daguer (Maó, 1885 - Barcelona, 1963), que també havia traduït *La montaña mágica* de Thomas Mann, va signar les traduccions de *Momentos estelares de la humanidad: cinco miniaturas históricas* (1933), *Los ojos del hermano eterno* (1936), entre altres, i Joaquim Verdager (Palma, 1895 - 1966) *Tres poetas de su vida: Casanova, Stendhal, Tolstoi* (1934), *La lucha contra el demonio: Hölderlin, Kleist, Nietzsche* (1936), entre altres (Sanz Roig 2013: 194-198). Són aquestes les traduccions al castellà que, ja als anys cinquanta, seran recuperades i presentades novament al públic lector, amb molta audiència. No cal dir que els catàlegs de les biblioteques catalanes donen compte de les innombrables traduccions de les seves obres més importants. Les hemeroteques recullen dotzenes d'articles monogràfics, de cròniques literàries i de ressenyes panoràmiques sobre els gèneres practicats per Zweig, sobretot l'assaig i la biografia. Els diaris d'entreguerres es van ocupar àmpliament de les polèmiques sobre alguns aspectes del compromís ideològic de les seves obres, com la crítica als nacionalismes, la lluita contra el nazisme i contra tots els totalitarismes, o el paper clau de la cultura jueva abans i després de la Primera Guerra Mundial. Per sobre de tot, les obres de Zweig, divulgades també gràcies al teatre i a l'èxit posterior de les seves adaptacions cinematogràfiques, van rebre el suport de milers de lectors.

Zweig es va arribar a convertir en un autor de culte, va ser considerat com un refugi de civilització i va ser elevat a referent indiscutible de la cultura humanista, del pacifisme cosmopolita i de l'uropeisme polític. Aquesta imatge va travessar els anys i les guerres mundials fins arribar a les èpoques més fosques del franquisme, un règim censor que, tot i intentar-ho, no va poder fer res per frenar la popularitat del seu nom (Cáceres Würsig 2017), que va ser recuperat per lectors i editorials, que el van tornar a convertir, en una segona onada de popularitat, en un dels autors més llegits a l'Estat espanyol en la dècada dels cinquanta sobretot gràcies a les traduccions de la barcelonina Editorial Juventud. Les referències i lectures d'escriptors catalans en relació amb llibres de Zweig, si més no els més reconeguts, són innombrables. Per posar només un exemple, els llibres de Zweig formaven part de la biblioteca particular i més preferida de Carles Riba, curiosament en les traduccions franceses i no en els originals en alemany, llengua que el poeta dominava perfectament (Medina 1987: 151).

De tota manera, les coneixences personals de Zweig amb autors catalans es poden comptar amb els dits de la mà. Es fa estrany que, a diferència de tants altres escriptors i humanistes del període d'entreguerres, Zweig no participés en cap acte del PEN Club a Barcelona, o que no fos tampoc convidat pel Conferentia Club, on sí que van desfil·lar, per exemple, noms com Walter Gropius, Ernst Toller, Jean Piaget, Paul Valéry, el comte de Keyserling o André Maurois, que van impartir conferències

que van obtenir, en la premsa, una repercussió considerable (Balcells 2017: 58). Tot i així, les relacions personals de Zweig amb escriptors catalans no han estat encara estudiades en profunditat. La majoria són merament anecdòtiques, com aquesta trobada fugaç a París de Zweig amb Josep M. de Sagarra (Barcelona, 1894-1961) l'any 1938, dies abans d'iniciar el seu llarg viatge de noces a Tahití en plena guerra civil espanyola. El biògraf de Sagarra, Lluís Permanyer (1982: 95) dona compte d'aquella breu estona de conversa compartida:

Els Sagarra no comentaven mai entre ells el desenvolupament de la guerra ni tampoc pensaven gens en Barcelona. Ell estava convençut que els republicans acabarien guanyant-la, però creia que si continuaven portant-ho tan malament la perdrien. Uns amics van avisar en Josep per si volia conèixer aquella tarda la dona de Stefan Zweig. La va trobar una mica sonada, i el marit, també: havien dibuixat un panorama apocalíptic del futur que esperava a Europa. Van dir que Europa deixaria d'existir, que tot cauria en poder de l'Alemanya hitleriana, exterminarien tots els jueus. Sagarra estava convençut que exageraven. El que succeïa era que, com a jueus, estaven espantats. Els Zweig acabaven de fugir d'Àustria i es trobaven de pas a París, ja que marxaven cap al Brasil, esporuguits de la perspectiva d'una invasió nazi imminent. Els Zweig començaven a patir ja d'una depressió tan forta, que poc després—el 1942—els portà al suïcidi.

L'afinitat electiva entre Zweig i Josep M. de Sagarra, i les semblances, si més no d'actitud tant ètica com literària, per exemple, entre els seus respectius llibres memorialístics, *El món d'ahir. Memòries d'un europeu* (1942; es van publicar l'any 1944, pòstumament) i *Memòries* (1954), han estat subratllades per Agustí Pons, però en realitat els lligams entre els dos autors es limiten al fet, evident, que el primer va ser llegit fervorosament pel segon (2010: 29):

Zweig és com Sagarra, però a escala europea. Zweig, com Sagarra, era un europeïsta. Sagarra ho era d'una manera pràctica, no doctrinal, i només cal veure amb quina passió parla dels autors estrangers que ha llegit, o que ha conegut; i quina curiositat mostra per fenòmens culturals i socials que arriben a Barcelona importats de França o de qualsevol altre país europeu. [...] ¿Una mostra de major europeïsm que les traduccions de les obres de Shakespeare o de la Divina Comèdia en els moments més negres de la Catalunya contemporània? [...] L'europeïsm de Zweig és programàtic. Es proposa ser europeïsta o sigui, fer propaganda a favor d'una Europa unida i en pau.

El mateix es podria dir d'un altre gran representant del gran memorialisme i del millor periodisme literari català, Agustí Calvet Pascual (Sant Feliu de Guíxols, 1887 - Barcelona, 1964), el qual ha estat més d'una vegada comparat amb Zweig, sobretot per l'espina dolorosa que representa, en les seves respectives obres i pensament polític, l'esclat de la barbàrie fratricida de la Primera Guerra Mundial. Com, per exemple, en aquesta reflexió de Vicenç Pagès (2019: 7) que apareix com a presentació a una recent reedició de les memòries de Gaziel, *Tots els camins duen a Roma*: «Podem considerar

Gaziel el nostre Stefan Zweig: com ell, podia haver titulat les seves memòries *Un món d'ahir*, i, com ell, les podria haver subtitulat *Memòries d'un europeu*. És cert que tots dos llibres recreen nostàlgicament un temps ja definitivament perdut, el món que s'ensorra amb la Gran Guerra del 1914, però no és menys veritat que les referències explícites de Gaziel sobre Zweig, que certament havia llegit, no hi apareixen.

De fet, l'única trobada veritablement important i, a més, demanada insistentment per l'escriptor vienès, és la que es va produir a Londres, el 19 de juliol d'aquell mateix any 1938, i que va reunir ni més ni menys que les figures de Stefan Zweig, Salvador Dalí i Sigmund Freud, que s'hi trobava en aquells moments refugiat, fugint del nazisme. Zweig ja havia presentat, força temps abans, el seu amic Romain Rolland a Freud i li havia parlat, en els últims anys, diverses vegades de Dalí. Per la seva banda, sembla que el pintor català havia realitzat tres visites frustrades a Freud a Viena uns anys abans. De manera que el 18 de juliol de 1938 Zweig va escriure a Freud la carta següent, citada a partir de la traducció al castellà del seu epistolari complet (Zweig & Freud 2016: 354):

¡Querido y estimado profesor! Solo unas palabras informativas. Usted sabe que siempre he evitado meticulosamente presentarle gente, pero mañana es de veras una importante excepción. Para mí, Salvador Dalí (por muy obtrusas que puedan ser algunas de sus cosas) es el único pintor *genial* de la época y el único que perdurará, un fanático de sus propias convicciones y el más leal y agradecido discípulo que tiene usted entre los artistas. Hace años que este auténtico genio tiene el deseo de encontrarse con usted (él afirma que en lo artístico a nadie le debe tanto como a usted). Así que mañana iremos ambos, junto con su mujer; él querría aprovechar la oportunidad de quizás dibujar un bosquejo mientras hablamos (los verdaderos retratos siempre los hace de memoria, partiendo de su interioridad). [...] Creo que un hombre como usted debería ver por lo menos una vez al artista sobre el cual influyó como ningún otro y respecto del cual siempre me sentí privilegiado por poder conocerlo y valorarlo. Solamente vino desde París por dos días (es catalán), así que no estorbará nuestro tiempo común.

Segons sembla, la visita va satisfer la curiositat (i la vanitat) dels tres interlocutors, i Dalí va aconseguir dibuixar el famós retrat de Freud. El psicoanalista va respondre a Zweig, també per carta (Freud & Zewig 2016: 356), el dia següent:

Debo realmente estarte agradecido por la visita que ayer me trajiste. Hasta entonces estuve inclinado a considerar a los surrealistas—que parecían haberme elegido para ser su santo patrón—como lunáticos puros, o al menos en un 95%, como el alcohol «puro». El joven español, con sus ojos patentemente sinceros y fanáticos y su innegable maestría técnica, me ha sugerido una apreciación diferente. Sería de todas formas muy interesante explorar analíticamente los orígenes de esta pintura.

Només per aquesta visita, potser ja va quedar justificat que Salvador Dalí sigui l'únic nom català i espanyol que apareix citat en les extenses pàgines d'*El món d'ahir*,

on Zweig (2001: 516) resumeix en només dues frases la transcendental trobada de les tres grans figures de la cultura europea:

Una vegada, en una de les meves darreres visites, m'hi vaig emportar Salvador Dalí, en la meva opinió el pintor de més talent de la nova generació, que venerava d'allò més Freud, i mentre jo parlava amb Freud ell va dibuixar-ne un esbós. No em vaig atrevir mai a ensenyar-lo a Freud, perquè Dalí, clarivident, ja hi havia inclòs la mort.

En el tombant del segle vint al vint-i-u, gràcies sobretot a l'esforç de recuperació de la figura de Zweig per part de l'editor Jaume Vallcorba, però no exclusivament, els seus llibres, tant de ficció com de no-ficció, han anat arribant regularment als lectors en llengua catalana en bones traduccions, en el que es podria considerar una veritable tercera onada de popularitat, després de la dels anys vint i trenta i la segona dels anys cinquanta. Es pot dir que la publicació d'*El món d'ahir. Memòries d'un europeu*, traduït per Joan Fontcuberta i editat per Quaderns Crema l'any 2001, va convertir-se en un veritable esdeveniment literari i cultural i la traducció va guanyar, entre altres, el premi Ciutat de Barcelona.⁴

2. EPISODIS DE ZWEIG A CATALUNYA

La recepció crítica de Zweig en la cultura catalana, doncs, per més anecdòtica, episòdica i tangencial que sigui, forçosament ha de reflectir i reflecteix les mateixes contradiccions i fluctuacions de la recepció global de l'autor més famós i traduït de la literatura alemanya, amb permís de Goethe. Malgrat tot això, però, cal admetre que les relacions de Stefan Zweig amb Espanya i, més concretament, amb Catalunya i amb la cultura catalana són més aviat minses i escadusseres i, en comparació amb les que manté amb altres cultures i moments històrics, poc significatives. El Zweig viatger va gairebé sempre evitar la península Ibèrica. Aquest fet contrasta sobretot si es compara amb la fascinació personal i la passió literària que es desprèn, per exemple, dels nombrosos viatges que va realitzar per altres regions mediterrànies pròximes, com ara el nord d'Itàlia o la Provença, i ciutats estimades en els seus llibres com Florència, Avinyó, Arles o Nimes. Un viatge de l'any 1905 endinsant-se pel centre d'Espanya, amb entrada per Catalunya, una breu i intranscendent estada el 1931 a les Illes Balears, i

4. La impressionant llista completa de les traduccions de Joan Fontcuberta de llibres de Stefan Zweig en català i castellà es pot trobar a l'article «El Zweig de Fontcuberta. De la superació de la censura franquista al Premi Ciutat de Barcelona, i fins a la darrera tria» (Vilar 2019: 115).

una parada de pur tràmit al port de Vigo, camí del Brasil en vaixell, l'any 1938, van ser les úniques vegades que l'escriptor vienès va trepitjar terres ibèriques. A *El món d'ahir*, Zweig (2001: 485-486) resumeix la breu estada a Galícia en plena guerra d'Espanya amb prou feines en una pàgina:

[...] amb gran sorpresa meva, vam entrar en aquest port i fins i tot als passatgers se'ns va permetre de baixar a terra durant unes hores. Vigo es trobava aleshores en poder dels franquistes i estava situada lluny de l'escenari de la guerra pròpiament dita. No obstant això, en aquelles poques hores vaig poder veure coses que em van donar motiu justificat per a reflexions aclaparadores. [...] Quan, al cap d'uniques hores de parada, el vaixell desatraca de nou, vaig córrer a baix a la meua cabina. Era massa dolorós per a mi continuar veient aquest bell país que havia caigut víctima d'una horrible desolació per culpa d'altres; Europa em semblava condemnada a mort per la seva mateixa follia, Europa, la nostra santa pàtria, bressol i partenó de la nostra civilització occidental.

Recentment, Lída Carol ha exhumat un text precoç, *In König Titurels Schloss* («En el Castell del rei Titurel»), publicat per primera vegada el 29 de març de 1905 al diari *Berliner Tageblatt*, on Zweig col·laborava amb una sèrie de cròniques de viatge que l'havien de portar d'Avinyó a Alger. En algun moment d'aquell llarg viatge que el portaria a recórrer el migdia francès fins al nord d'Àfrica, Zweig va decidir endinsar-se a Espanya passant per Madrid fins a Sevilla (Zweig 2015), entrant per terres catalanes, arribar fins a Barcelona (sense que dediqués a la ciutat ni una sola pàgina) per traslladar-se, tot seguit, fins a Montserrat, seguint els passos de Parsifal a la cerca del Sant Grial, com diu ell mateix, en la primera frase del text (Carol 2020: 34).⁵ Amb el Baedeker a les mans, la cèlebre guia de turisme cultural que qualsevol viatger germànic coneixia i seguia fidelment,⁶ el jove escriptor va fer una breu visita a un lloc de culte religiós que, ja en aquella època, estava convenientment considerat com una mena de «*cliché*» cultural inevitable. La primera impressió del text de Zweig, efectivament, és deutora de les referències poètiques a un imaginari germànic construït a partir d'un tòpic cultural evident per a qualsevol lector culte de principis del segle vint: el mite d'un espai simbòlic i màgic on suposadament es conservava el Sant Grial, reapropiat durant tot el segle dinou des de la literatura per noms com Eschenbach i des de la música, evidentment, per Wagner. El veritable contrast literari neix, però, de l'arribada a Montserrat en tren: «Zweig quindi describe la realtà, il paesaggio che vede, attraverso, sì, un immaginario letterario tedesco, ma senza rinunciare a registrare obiettivamente ciò che realmente incontra. È proprio dallo scontro fra queste due

5. L'última edició del text en alemany es troba publicada a Stefan Zweig, *Auf Reisen: Feuilletons und Berichte*, Frankfurt, Fischer Taschenbuch Verlag, 2004, p. 39-42.

6. Es tractaria d'aquesta edició: Karl Baedeker, *Spanien und Portugal*, Leipzig, Karl Baedeker, 1897.

dimensioni che emerge la cronaca del suo viaggio, nella quale si contrappone il luogo mitico alla civiltà moderna» (Carol 2020: 35).

De la mateixa manera, Carol demostra que només es pot explicar l'esment a Hostalric i l'interès literari i històric que hi projecta Zweig pel fet que la vila apareix, també, en la guia Baedeker, com una aturada obligada en el camí esmentada en el capítol del viatge de Perpinyà a Barcelona. A la revista *Die Nation*, Zweig (1987: 89) hi va publicar el 6 de gener de 1906 una breu narració titulada *Das Kreuz* («La creu»), ambientada a l'Hostalric de l'any 1810, en un inversemblant episodi de la guerra de la independència espanyola:

Això passava l'any de guerra de 1810. Una terrible i socarrada nuvolada de pols s'arremolinava per la carretera estratègica de Catalunya que mena a Hostalric, defensada abreviadament pels espanyols i escomesa sense treva pels francesos. De tant en tant, una torbonada més mandrosa feia esbategar, ara l'una ara l'altra, les blanques veles dels feixucs carros de transport que avançaven, tot trontollant, entre soldats arrengrats en grups diversos i cavalls que sorgien, esllanguits, arrossegant-se cap endavant. Era un convoi d'aprovisionament conduït i protegit per un coronel experimentat i la seva tropa.

Com ha explicat també Carol (2020: 40), el protagonista no és altre que un coronel francès a les ordres del mariscal Augereau, perdut en un bosc de la comarca de la Selva que, després de matar un home del poble durant la nit, decideix prendre-li els vestits, conservant, però, la seva creu d'honor oferta pel mateix Napoleó. Finalment, és assassinat per les tropes franceses que descobreixen amb estupefacció la creu napoleònica al pit d'un suposat resistent (Zweig 1987: 102):

Uns soldats sortiren dels rengles per expoliar el cadàver. Sense parar atenció als lleugers rogalls del moribund, remenaren els vestits i buscaren per les butxaques. La seva indignació ultrapassà tots els límits quan un d'ells trobà, entre els parracs ensagonats, la creu de la Legió d'Honor del coronel, del seu coronel que no havia estat trobat. Una creu napoleònica a les mans d'un bandit espanyol.

La humil paràbola bèl·lica, tan ben circumscrita en el paisatge i en el moment històric decimonònic, i amb el tenebrós final simbòlic del cadàver de l'infeliç llançat tan amunt «que els braços se li obriren mentre anava per l'aire i va caure estès a terra com una gran creu, creu enlluernadora que il·luminava els terrossos de gleba, negrems, cremants...» (Zweig 1987: 102) no deixa de sorprendre pel que tenia de premonitori sobre les lluites fraticides que tants cops denunciarà Zweig, durant els anys de la Primera Guerra Mundial i, és ben clar, sobretot amb l'esclat de la Segona Guerra Mundial i l'apogeu del nazisme, del qual haurà d'escapar, juntament amb la seva dona.

3. STEFAN ZWEIG I UN RECORD ORSIÀ

Amb el títol «Stefan Zweig y el demonio», Eugeni d'Ors va publicar el 16 de juny de 1926 un article al diari *El Pueblo*. Feia pocs mesos que col·laborava en el diari dirigit per Vicente Blasco Ibáñez en una secció que apareixia sempre a la primera pàgina i en lloc privilegiat, amb un títol ja conegut pels seus lectors, «Glosario». La col·laboració orsiana destacava pel seu esperit cultural cosmopolita, ple de referències als escriptors, artistes i músics més importants de l'Europa d'entreguerres. Sobta que, a diferència de tants altres articles publicats en català en el seu *Glosari*, des de l'any 1906 fins a 1920, o en castellà en el «Glosario» que publicava al diari *ABC* o en les successives derivades de la mateixa columna periodística, «Nuevo Glosario» i «Novísimo Glosario», els articles orsians publicats al diari valencià no fossin mai sistemàticament recopilats i publicats en forma de llibre. Potser l'adscripció política del periòdic, que se subtitulava «Diario republicano de Valencia», va portar Ors a descartar, anys més tard, ja compromès de manera intransigent amb el règim franquista, aquells articles, alguns summament interessants, encarregats pel seu amic Blasco.

L'article portava un títol provocatiu que remetia a la recent publicació d'un llibre de Stefan Zweig titulat *Der Kampf mit dem Daemon* (1925), un assaig impactant, dedicat a Sigmund Freud, sobre el suïcidi de tres grans figures germàniques, Hölderlin, Kleist i Nietzsche. Ors devia haver llegit, probablement, el llibre de Zweig en francès, ja que la traducció al castellà, titulada *La lucha contra el demonio* i firmada per Joaquim Verdaguer, no va ser publicada per Ediciones Apolo de Barcelona fins al 1937. Però el títol va ser uns anys més tard recuperat i resignificat pel mateix Ors amb un escrit titulat «Eugenio y su demonio», una mena de fantasia (auto)biogràfica a la recerca de l'arquetipus angèlic començada a publicar l'estiu de 1933 a *El Debate* i inclosa, finalment, dins del llibre *Epos o los destinos* (1943).

L'article orsià de 1926 presenta totes les característiques de la columna periodística que, des de ben jove, l'havia fet reconeixible: un periodisme de creació personal, en primera persona, signat per un extraordinari observador de la realitat quotidiana, un discurs assagístic de caràcter inductiu, versatilitat genèrica, temàtica i una innegable voluntat estilística, i també algun *motto* com el de l'europeïsmes sistemàtic o el de superar l'anècdota per anar a la categoria. La dedicatòria de l'article era per a una desconeguda amiga seva belga, suposadament interessada per la poesia i la filosofia, «A Frau Angelina Gorrissen». Existís realment o no aquella Angelina Gorrissen, la referència conferia el necessari alè esnob i l'habitual exotisme culturalista i ambigu amb què el glosador solia encimbellar molts dels seus textos. El començament de l'article (Ors 1926: 1) partia d'una anècdota personal:

He visto a Stefan Zweig, en la compañía de Romain Rolland, en una tarde de Salzburg. Juntos, silenciosos y pensativos, contemplaban la muerte del día en la corriente verdinegra del Salz. Pero, de allí, Romain Rolland se fue a la cama, donde, probablemente, durmió bastante mal aquella noche... Mientras, Stefan Zweig se iba a una café céntrico, lleno de luces y de ruido, donde se encontraban reunidos, en vela alegre, la mayor parte de los miembros de la Semana Internacional de la Música.

L'estiu de 1923 s'havia celebrat per primera vegada la setmana de la Societat Internacional per la Nova Música a Salzburg, amb la presència de grans noms de la música contemporània com Arnold Schönberg, Béla Bartok o Erik Satie, que finalment no hi va poder assistir. El record autobiogràfic devia ser probablement cert. Ors hi va assistir, efectivament. Autopresentant-se com un «diletante español», en va publicar una sèrie de gloses al diari *ABC* a partir del 19 de juliol («La música contemporánea en Salzburgo», 26 de juliol) i fins a finals d'estiu: «Glosas nuevas sobre lo de Salzburgo» (21 d'agost). Ors hi adduïa tant referències històriques (Napoleó) com filosòfiques (especialment, Nietzsche), com reflexions polítiques sobre la necessitat de la unitat europea i la superació dels nacionalismes. Segons el seu estil habitual, també incloïa informacions sobre l'organització del festival i rumorologies variades sobre els i les assistents, petits detalls que donaven versemblança al conjunt i testimoniacaven la seva presència en un acte cultural europeu de primera magnitud. Però, en canvi, no hi feia cap referència ni a haver vist Stefan Zweig ni el seu amic Romain Rolland.

Després d'una breu anàlisi sobre l'assaig de Zweig i el que Ors anomenava la «Musa de la Repulsa, agitadora de tantos combates interiores», és a dir, la força mòrbida que de vegades violenta el destí dels grans homes estudiats per l'escriptor austríac, l'article orsià es tancava sobre una reflexió més genèrica amb caiguda en l'anècdota final (Ors 1926: 1):

Nadie, probablemente, como los alemanes posee hoy el secreto de aliar, al sincero cultivo de las actitudes espirituales más patéticas, el servicio equilibrado de las más suaves prácticas de sociabilidad. En Alemania, podemos examinar con un héroe las ventajas e inconvenientes de tomar abono en los tranvías y acceder a que un Premio Nobel invite a nuestra secretaria a dar unas vueltas de vals. Stefan Zweig, como Romain Rolland, había padecido por la unidad moral de Europa. Pero no entendía que el haber padecido por la unidad moral de Europa tuviese que privarle, para el resto de sus días, del grato reposo de tomar en público y tranquilamente un café crema. [...] También Hoelderlin, también Kleist, también Nietzsche, se han ido alguna vez a tomar una consumación modesta, en algún café lleno de gente, para concluir en ocio apacible una serena tarde de estío.

De fet, Ors i Zweig no eren ni havien estat mai amics, i és dubtós que fins i tot arribessin a parlar alguna vegada. Els seus noms, però, havien aparegut junts en un manifest, signat uns anys abans, acabada la Primera Guerra Mundial, titulat *Décla-*

ration de l'Indépendance de l'Esprit, promogut pel mateix Rolland i que va reunir les signatures de Benedetto Croce (Itàlia), Heinrich Mann i Hermann Hesse (Alemanya), Henri Barbusse i Jules Romains (França), Bertrand Russell (Anglaterra), Stefan Zweig (Àustria) i Eugeni d'Ors (Catalunya), entre molts altres (Varela 2017: 123)

4. JOAN ESTELRICH I UNA POLÈMICA TROBADA AMB STEFAN ZWEIG

El cinc de setembre de 1936 Joan Estelrich (Felanitx, 1896 - París, 1958) va arribar a Buenos Aires, després d'un llarg periple per Alemanya, Àustria i Hongria. Unes setmanes abans, havia assistit, com a director de la Fundació Bernat Metge, als *Entretiens* de Budapest sobre el rol de les humanitats en la formació de l'home modern, organitzats per la Societat de Nacions (Pla 2015: 13; Garrigasait 2020: 163). A Budapest, Estelrich havia retrobat alguns vells amics seus com ara Salvador de Madariaga, Paul Valéry, Karel Capek o Jean Piaget, i també va ser presentat al filòsof neerlandès Johan Huizinga. Una nit, a l'òpera, explica en el seu dietari, va ocupar la mateixa llotja que Thomas Mann i la seva dona, amb qui va simpatitzar. Després de gairebé vint anys d'activitat cultural i de defensa dels drets de les minories nacionals per tot Europa, Estelrich recollia personalment els resultats d'una decidida política de favors, d'invitacions i d'influències, de cooperació intel·lectual, de direcció d'Expansió Catalana (sempre al servei de Francesc Cambó) i d'actuació a la Societat de Nacions, que l'havien fet conegut i reconegut entre els cercles més importants de la vida política i cultural de l'Europa d'entreguerres. Van ser unes setmanes d'èxit personal, plenes de conferències, de ballets i d'òperes, d'aperitius i de cabarets nocturns, d'àpats amb xampany i de *suites* a grans hotels, prop del Danubi.

El cop d'estat del 18 de juliol el va sorprendre viatjant per Itàlia amb la seva amant més fidel, Paulina Pi de la Serra, llegint Stendhal i Berenson. Per primera vegada, Joan Estelrich va veure com «totes les bases personals i col·lectives de la meua vida estan en greu perill». Aclaparat davant del temor d'una agressió o un empresonament probables de retorn a Barcelona, acovardit davant de la notícia de la pèrdua del seu arxiu personal a la Fundació Bernat Metge (= FBM), Estelrich es va traslladar per uns dies a Perpinyà per interessar-se per la sort de la seva família, que estiuava aquells dies a Blanes. Lentament, Estelrich va anar prenent consciència de la situació que, com a «català de dreta», segons les seves paraules, l'esperava a Barcelona: «Segurament, amb la meua significació, els de la FAI m'haurien afusellat». En efecte, el 2 d'agost es va assabentar que membres de la FAI havien ocupat la casa de Francesc Cambó i, tot i que l'arxiu de la FBM estava, de moment, salvat, temia pel futur del

seu arxiu personal i pel de la biblioteca (Garrigasait 2020: 168-169). Més de deu anys de dedicació al classicisme, a la renovació de l'humanisme i a la modernització del catalanisme polític conservador, es trobaven en perill.

Va ser llavors, des de Ginebra, amb autorització de Cambó i una carta de recomanació del comte Hermann Keyserling, que Estelrich va decidir assistir al congrés del Pen Club Internacional, que s'havia de celebrar a Buenos Aires aquella tardor, com a delegat català. Sol a bord del vaixell Augustus, Estelrich reflexionava sobre la necessitat d'un nou humanisme, pensava turmentadament en el futur de Catalunya, «única pàtria meva», reafirmava el seu antimarxisme visceral i acabava declarant: «Jo visc la guerra civil dins meu». A l'Argentina, mentre Catalunya es dessagnava, tot un món intel·lectual fet de luxes i atencions tornava a rodar. Estelrich hi va brillar, i va poder desplegar tota la seva egolatria sense miraments ni prevencions, despertant admiració i simpatia arreu, rebent tota mena d'afalacs i d'elogis, convidant i essent convidat.

Cap altre escriptor català de la seva època devia arribar a tenir una agenda internacional de contactes de la dimensió i de la qualitat de la seva. A mig congrés, però, un telegrama enviat des de Barcelona posava en dubte la representativitat d'Estelrich. Però tot va continuar. A Buenos Aires, Estelrich va retrobar Jules Romains («Fa disset anys que ens coneixem. [...] Sempre m'ha estimat»), Georges Duhamel («En veure'm el primer dia al hall del City, no dissimulà la seva alegria. [...] Em presentava a tothom perquè no ignoressin que jo era algú important»), Jacques Maritain («És una de les belles amistats adquirides aquí»), Emil Ludwig («No li tenia gaire simpatia d'ençà que el vaig conèixer fa tres o quatre anys a Barcelona»), Filippo Tommaso Marinetti («No em recordà de París. No em recordà tampoc de Barcelona quan, al Rotary, fa cosa de nou o deu anys, vaig improvisar, en italià, una resposta a un discurs seu i uns comentaris al seu futurisme»), Giuseppe Ungaretti («En el moment de jo anar-me'n, Ungaretti i jo ens abraçarem i besàrem tendrament, com a bons germans») i és clar, l'admiradíssim biògraf i novel·lista Stefan Zweig, acabat d'arribar del Brasil.

Estelrich i Zweig es van conèixer el primer dia d'arribar, presentats elogiosament per Emil Ludwig i, segons sembla, van simpatitzar de seguida. El 14 de setembre, Estelrich exposava al plenari del congrés, davant de tots els delegats, el seu *rapport*. Zweig i Ludwig el van felicitar per escrit. Van posar-se a discutir, tots tres, sobre la qüestió del *bon sauvage*. Estelrich trobava que Zweig tenia «l'aire d'un buròcrata provincial». L'autor de *Fouché: Retrat d'un home polític* (1929) s'emportava les simpaties de tothom pel seu posat modest i serè. Estelrich va advertir Zweig de l'existència d'edicions pirates en llengua castellana dels seus llibres, que circulaven per tot l'Amèrica del sud. Al seu torn, segons sembla, Zweig va voler parlar diverses vegades amb Estelrich i un dia el va convidar a menjar un *cocido criollo*. Parlaren, sempre segons el

testimoni d'Estelrich, l'únic de què es disposa, de la guerra d'Espanya, de la cultura catalana («l'engrescament de crear la cultura de tot un poble»), de Calderón de la Barca i, sobretot, de Lope de Vega. Van discutir apassionadament sobre Calví i sobre Servet, sobre Erasme i, naturalment, sobre Joan Lluís Vives, una passió compartida. Estelrich li havia d'haver tornat el convit amb una paella a un restaurant basc de la capital argentina. Però no va ser possible, o no hi va haver ocasió.

No obstant això, la «missió» d'Estelrich a Buenos Aires no era tan sols cultural o merament filantròpica. La seva implicació personal i compromís polític, seguint els passos cambonians, a favor de l'aixecament militar contra la República espanyola van passar a condicionar tota la seva activitat pública durant aquells primers mesos de guerra civil a l'Amèrica del sud. Els seus contactes amb els rebels devien concretar-se des dels primers dies del cop d'estat, i la complicitat amb Cambó devia afavorir encara més un compromís ideològic que no va trontollar en cap moment de la guerra, ni tampoc de la postguerra. Entre setembre i octubre de 1936, Estelrich devia entrar en contacte d'alguna manera amb Josep Bertran i Musitu, que dirigia el SIFNE, el Servicio de Información de Fronteras del Nordeste de España, amb seu a Biarritz i amb altres subseus destacades com les de Gènova i Marsella. Estelrich en va ser un agent destacat fins a la dissolució del servei d'informació antirepublicana dins del SIPM, el Servicio de Información y Policía Militar, el mes de febrer de 1938.⁷ El 10 d'octubre de 1936, els informadors del SIFNE des de Gènova reproduïen un informe, inèdit fins avui, de les activitats d'agitació política antirepublicana d'Estelrich a l'Argentina i, posteriorment, al Brasil i Xile. L'informe secret, datat el 25 de setembre a Buenos Aires, era una prova palpable de l'estratègia personal desplegada pel mateix Estelrich durant els dies de la celebració de les jornades del PEN Club, tant des d'un punt de vista propagandístic com polític i cultural.

L'informe d'Estelrich començava així: «La acción de Buenos Aires ha podido ser muy fecunda. Casi toda la prensa estaba envenenada por la pasión de los izquierdistas españoles».⁸ Estelrich explicava, seguidament, que havia evitat, durant aquells dies, qual-sevol entrevista pública o declaració a periodistes sobre el conflicte bèl·lic a Catalunya i a Espanya, «pero en conversaciones particulares con directores y principales redactores de los periódicos y revistas he demostrado con hechos cómo la lucha está entablada entre el orden y la anarquía». Estelrich es complaïa a destacar als seus desconeguts

7. Carta de Josep Bertran i Musitu a Joan Estelrich datada a Irún el 28 de febrer de 1938. Fons Joan Estelrich (Biblioteca de Catalunya). Sobre el SIFNE i, més en concret, la participació de Josep Pla, vegeu Cristina Badosa (1997: 205 i ss.).

8. Archivo General Militar de Ávila, AGMAV, Capsa 2458, 1, 1/3.

(però imaginables) receptors que, durant les sessions del PEN Club Internacional, «he conseguido que no se aprobase una propuesta de adhesión al gobierno de Madrid transformándola en una expresión de dolor por la tragedia española». Fidel, doncs, a la «labor» de què s'havia autoinstituit, Estelrich esmentava també els seus contactes interessats amb els grans escriptors retrobats al congrés internacional a Buenos Aires:

He procurado llevar esta misma convicción a escritores de diversos países que se han reunido aquí. Entre ellos, puedo citar a Jules Romains y Stefan Zweig que, a pesar de sus ideas de izquierda, se han convencido con mis explicaciones de la realidad de la lucha que se sostiene en España. Espero realizar cerca de parlamentarios de diversos países la misma labor.

Sigui com sigui, Zweig i Estelrich van convenir que s'escriurien i que es retrobarien a Londres uns mesos més tard. No es van tornar a veure mai més. Quan va tornar a Europa, Estelrich es va posar de nou a les ordres de Cambó, des de París. Aquesta vegada era per organitzar de manera decidida, sense dubtar mai, la propaganda internacional del bàndol franquista durant la guerra d'Espanya i dirigint la revista *Occident*. Zweig, com és sabut, va retornar a Londres però, desesperat davant del futur d'una Europa que creia caiguda fatalment en mans del nazisme, havia de suïcidar-se, junt amb la seva dona, Lotte, el 22 de febrer de 1942 a Petrópolis, al Brasil. Va deixar inèdites les seves inoblidables «memòries d'un europeu», titulades *El món d'ahir*. Els dos personatges no podien ser més diferents, però amb la desaparició física de l'un i l'absorció en el remolí de la història de l'altre, es pot ben dir que dos mons coincidents i divergents van acabar debolits per sempre més.

5. PRESÈNCIES I ABSÈNCIES: JOSEP PLA VERSUS CARLES SOLDEVILA

Tot i així, la popularitat literària implica, també, alguns riscos potser inevitables, tota mena de derivades interpretatives, inacabables malentesos culturals i, fins i tot, apropiacions ideològiques que la trajectòria literària de Zweig no va poder i no ha pogut evitar. Resulta evident que s'ha estès una certa idealització de la figura de l'escriptor i, sobretot, una comprovable simplificació del seu pensament polític, especialment en relació amb els dos aspectes més transcendents de la seva obra assagística: l'europeisme i el pacifisme. Com ha explicat el professor Antoni Martí Monterde, en l'edició d'una sèrie poc coneguda d'articles dels primers moments de la Primera Guerra Mundial, publicats en català amb el títol comú d'*El món de 1914*, uns textos força més nacionalistes i bel·licistes del que el mateix autor hauria volgut reconèixer posteriorment, la figura de Zweig no és i no pot ser interpretada, com és lògic, com si fos d'una sola

peça. Les errades personals i els girs i ideològics formaven també part d'una trajectòria molt activa i longeva que va actuar, reaccionar i evolucionar al llarg de molts anys d'escriptura: «És necessari llegir Zweig, tot Zweig, llegir-lo doblement, per entendre les seves contradiccions, les seves paradoxes. [...] Llegir-lo sense ocultacions ni retallades és la millor manera de comprendre fins a quin punt va ser tràgica la seva mort, com un suïcidi de la idea d'Europa» (Martí Monterde 2014: 26). Només aquest aspecte, el de la nostàlgia com a matèria literària, que tant va impregnar l'obra de Gaziell i també la de Josep M. de Sagarra, pot explicar el significatiu silenci de Josep Pla sobre la figura i l'obra de Stefan Zweig, que s'estén al llarg de sis dècades. Un silenci eloqüent d'una de les figures majors de la biografia literària catalana contemporània que no pot ser casual. Cap menció a Zweig en els índexs a la seva obra completa ni tampoc, aparentment (es fa difícil de fer-ne un buidatge exhaustiu), cap menció important a Zweig en els seus articles. Una simple consulta al fons de la biblioteca de Josep Pla que es conserva a la seu de la Fundació Josep Pla de Palafrugell dona un sol registre a nom de Zweig: es tracta del llibre *Brasil, país do futuro*, publicat a la ciutat de Porto per la Livraria Civilização, de manera pòstuma, l'any 1943. Significativament, Pla no fa cap esment a les biografies de Zweig de dos autors pels quals compartien admiració i que tenien de capçalera, Montaigne i Stendhal, publicades als anys vint, just quan Pla reflexionava també sobre les seves pròpies biografies, com la de l'escultor Manolo Hugué, *Vida de Manolo, contada per ell mateix*, publicada el 1928.

Una bona part de la bibliografia més recent publicada sobre els valors de la literatura de Zweig remarca precisament que la nostàlgia i altres conceptes emocionals assimilables (melancolia, enyor, exili, amargor, etc.) potser expliquen l'èxit global de les seves obres entre lectors de determinades èpoques històriques, però que, en canvi, poden resultar un impediment, avui, per a la seva valoració artística més objectiva entre un cert tipus de lectors i de crítics. És com si, per a Zweig, la seva única existència fos possible dins d'aquesta particular percepció del passat com un paradís idealitzat, la pèrdua del qual li va resultar devastadora o no va saber o no va poder reconvertir en veritable mite literari. Per poc que hi pensi, qualsevol lector actual posa en dubte, com defensava Zweig, que sota la monarquia austrohongaresa tot fos estabilitat i permanència, que no hi hagués tensions identitàries, conflictes socials i polítics entre alemanys, hongaresos, romanesos o eslaus. O pot trobar si més no discutible, com escriu Zweig a *El món d'ahir*, que la bella evocació dels seus records de joventut fos tan sols la d'una mena de *wishful thinking*: un lloc on «hom vivia bé, la vida era fàcil i despreocupada en aquesta vella Viena» (Zweig 2001: 42). I no cal ser un escèptic recalitrant per a adonar-se que allò que Zweig anomena «el món de la seguretat» no devia pas ser tan segur, estable, permanent i ple de certeses («Ningú no creia en guerres, revolucions

ni daltabaixos. Radicalisme i violència semblaven del tot impossibles en una era de la raó»), com la seva mateixa projecció memorística deixava entendre en el primer capítol de les seves memòries. Lluny d'una veritat històrica, tot plegat s'assembla més al resultat de l'expressió literària d'una nostàlgia autobiogràfica d'un escriptor errant en cerca d'una identitat i tendent a formatejar el passat en funció de la seva pròpia visió idealitzada i culturalitzada de la realitat. Com ha remarcat el professor Robert S. Wistrich (2007: 60), a partir d'una reflexió sobre el títol de les memòries de Zweig i, sobretot, en relació amb els altres títols descartats («Aquells dies se'n van anar», «Una vida per Europa» o «Nosaltres, una generació dolorosament provada»):

The bitterness mixed with nostalgia and homesickness, embodied in his longing for the irretrievable past. Stefan Zweig may have been the most acclaimed and popular German-language author of his day, but neither his amazing success nor his creed of secular humanism and pacifism provided much consolation in the darkest days of the Second World War.

Literàriament, Pla sempre es va manifestar de manera explícita i reiterada com un escriptor antinostàlgic. Potser l'autor d'*El quadern gris* difícilment podia quedar gaire convençut per la lectura de les novel·les més famoses de Zweig, *Secret candent* (1913), *Carta d'una desconeguda* (1927) o *Vint-i-quatre hores en la vida d'una dona* (1929), avui, segons com, percebudes com a històries excessivament sentimentals i, fins i tot, passades de moda o com a reflex d'una burgesia volgudament cosmopolita que Pla segur que devia considerar com a frívola. Les afinitats electives de Zweig amb el seu amic Sigmund Freud i les seves tesis psicoanalítiques, que sempre van provocar recel en l'escriptor empordanès, potser no podien afavorir l'aproximació a la lectura de la ingent obra del vienès. Tampoc devia poder sintonitzar amb un llibre de memòries amb un títol tan elegíac com «el món d'ahir», perquè precisament Pla, un lector devot de Marcel Proust, i de Voltaire, difícilment podia comprendre, i menys encara compartir, una visió de la literatura entesa com una lamentació nostàlgica per un món perdut, convençut com estava l'autor de *La vida amarga* de la força restitutòria del passat, des del present, a través de la literatura.

Així, per exemple, en una polèmica amb Joan Estelrich sostinguda a les pàgines del setmanari *Destino* l'estiu de 1947, Pla no es referia explícitament en cap moment a Zweig (Pla 2015: 277-304). Però, curiosament, llançava alguns dards, forçosament dolorosos contra aquells escriptors de la seva generació que, com Gaziel, Joan Estelrich, Josep M. de Sagarra o Carles Soldevila, vivien amb lamentació planyívola el món present i maldaven per recuperar nostàlgicament el que es va acabar l'any 1914. Situava de manera molt subtil el punt d'inflexió d'aquella generació, que no costa gaire identificar com la generació dels joves noucentistes, o d'aquells que, com Pla

mateix, i Estelrich i Gaziel, naturalment, estaven destinats a ser-ho, sota el mestratge i la influència d'Eugeni d'Ors, en la ferida de la guerra, de la Gran Guerra (Pla 2015: 291).

Algunas personas de mi generación llevan prendida en la carne una espina. Nuestra generación, en sus inicios, creyó en la unidad moral de Europa, idea que don Eugenio d'Ors popularizó aquí, casi al mismo tiempo que Romain Rolland en 1915. En aquella lejana época, Estelrich y yo leíamos en *La Veu de Catalunya*, en el *Glosari* de Eugenio d'Ors, ideas de pacifismo y de unidad europea. ¡Grandes, nobles ideas! Las auténticas del humanismo de gran clase, del viejo humanismo. [...] Lo cierto es que tuvimos la juventud amargada por lo de la unidad moral de Europa y que cada mañana al levantarnos, al afeitarnos, sospechamos que el mundo no tenía remedio mientras no se realizara la referida unidad.

Amb aires autobiogràfics i desmenjats, el cert és que Pla desplegava en l'argumentació de l'article una anàlisi maliciosa que no resultava gaire estranya als lectors que coneguessin una mica la seva obra. Pla aprofitava per passar comptes amb el Noucentisme, deslligant-se'n; adoptava una postura un punt escèptica davant de la història, de la història amb majúscula, i reivindicava la microhistòria i el respecte per la realitat de la vida quotidiana. Finalment, es mostrava decididament relativista, pragmàtic i desafectat en relació amb les grans teories polítiques i les ideologies, que ell anomenava despectivament «divinas tonterías». Ho feia servint-se d'algunes frases de, diguem-ho tot, certa agressivitat sarcàstica (Pla 2015: 292):

Entre la inmensa cantidad de tiros que se dispararon en Berlín y en las ciudades adyacentes para preparar el advenimiento de Hitler, no se disparó ni uno solo en favor de la unidad moral de Europa. Todas las descargas se hicieron desde luego a favor de Bach y de Beethoven, de Goethe y de Kant, de Schubert y de los poetas románticos, de todos los Dureros, de las salsichas y del pato con coles. Ahora, tiro en favor de la unidad moral de Europa no lo oí jamás. Todo fueron municiones a favor de la desunión, de la ruptura, de la diversidad total de Europa. Las viejas descargas dieron origen a la Europa de hoy, destrozada y descompuesta.

A Pla, l'havia sulfurat que Estelrich, després de tres anys sagnants de guerra civil espanyola i de tota una tràgica Segona Guerra Mundial, continués defensant, des de les pàgines de la premsa barcelonina, idees de l'Europa d'entreguerres. Només de sentir la paraula *Paneuropa*, Pla ja es devia posar nerviós. Com el mateix Eugeni d'Ors d'aquells anys, Estelrich semblava continuar deambulant per les teories paneuropeistes i proclamant models d'alta cultura desfasats, o simplement desmentits, per l'evolució històrica europea. Segons Pla, dos anys després del final de la Segona Guerra Mundial, amb la derrota hitleriana, la victòria dels aliats, la consolidació de Stalin i de l'hegemonia nord-americana, les preparacions per al reconeixement definitiu d'un estat per als jueus i la progressiva instal·lació del que seria la guerra freda, un analista polític ja no podia continuar parlant, escrivint o pensant amb aquella mateixa espina clavada.

Pla (2015: 293) es col·locava a si mateix en primera línia, reivindicava la pèrdua de la innocència i l'abandonament de qualsevol actitud basada en el diletantisme:

Mi opinión es que la gente que trabaja con una pluma en la mano, y por consiguiente en la crítica, deberá ante todo recordar siempre, en el espacio liminar de sus escritos, la causa de lo que con tan negra y melancólica tinta desarrolla. Si se añora la unidad moral de Europa, es indispensable recordar a los que la destruyeron. Si se añora la libertad, no se puede olvidar a los que la hicieron trizas. Si el centro del mundo ha pasado a América, es grotesco decir que los americanos son unos primitivos: más primitivos son los europeos que han llevado en una bandeja el cetro a los EE.UU. En ningún caso se puede achacar la situación actual a los que ni remotamente fueron promovieron —teniendo sobretodo en cuenta que los que llevaron las cosas a estos extremos fueron encarnaciones del genio. Conviene pues eliminar las lágrimas de cocodrilo, y no hablar en camelo. Lo que está hecho, hecho está, y ello tiene una causa perfectamente física, personificada, concreta.

No costa gaire trobar en la denúncia de Pla (2015: 294) els ecos i els rerefons de les polèmiques pels temes que Zweig havia aixecat en l'Europa d'entreguerres:

Cabía ser pesimista en el momento de la guerra, cuando la destrucción y el dolor se producían a caño libre, cuando todo se sacrificó —los más respetables asuntos particulares— a la ceguera. Ahora no. Ahora es natural que respiremos un poco —sin que nos durmamos excesivamente—. Y si se duermen ustedes sobre el violín melancólico de su pesimismo, ya trataremos de despertarles, como tantas otras veces tuvimos que hacer, aún a riesgo de ser tratados de insoportables alarmistas.

Però, curiosament, quan un dels seus companys de generació, el novel·lista, dramaturg i crític Carles Soldevila (Barcelona, 1892 - 1967), va prologar l'edició de la traducció al castellà de les *Obras Completas* de Stefan Zweig (en quatre volums: novel·les, volum 1; biografies, volums 2 i 3; memòries i assaig, volum 4) a Editorial Juventud, va escriure un extens «estudi crític» que recuperava tots els arguments d'Estelrich sobre la ferida espiritual de la Primera Guerra Mundial i el fi de tot un món literàriament idealitzat (Soldevila 1955).

Soldevila (1955: 13) començava el seu estudi, ben escrit i pensat, en un estil sobri i sever, adolorit i desassossegat, situant-se en el centre viscut d'una època tràgica i col·locant-se, en primera persona, com un exemple d'home nascut l'últim quart del segle dinou, segons el qual:

[...] no se puede recorrer la vida de ningún hombre, oscuro o ilustre sin que, ya sea en el cuatrienio 1914-1918 o en el sexenio 1939-1945, o en los años comprendidos entre estos dos cataclismos, o en los que todavía vivimos y que tanto distan de merecer el calificativo de normales y pacíficos, no haya descendido a los infiernos del horror, del hambre, de la crueldad, de la persecución y de la desesperanza.

Soldevila parteix de la constatació que no hi ha res en la història de la humanitat comparable a «la vasta, profunda y diabólica empresa de Hitler». Es mostra com un home profundament afectat, desencisat i pessimista, i veu la causa d'aquest seu estat d'ànim en el desenllaç de la Primera Guerra Mundial i la signatura de la Pau de Versalles, «que tan sembrado dejó al mundo de venenosas semillas», a partir del qual «la Civilización occidental se sintió amenazada en su esencia y tuvo la sensación de que podía sucumbir ni más ni menos que había sucumbido el Egipto de los Faraones y la Grecia Clásica» (Soldevila 1955: 14). Soldevila reaccionava, doncs, en plena dècada dels anys cinquanta, com un deixeble ideal i avançat del Noucentisme orsià, tan semblant a Estelrich, si més no en aquesta interpretació explícita de la història d'Europa, i sostenia unes tesis historiogràfiques que eren justament les contràries a les que Pla havia defensat en els articles contra Estelrich. En la mesura que el Noucentisme va ser, per definició, un moviment culturalista, una proposta de confecció d'una «ciutat» ideal dominada pels valors de la pau, la cultura, l'educació o el diàleg, l'esclat de la Primera Guerra Mundial (i, no cal dir-ho, la segona) va fer trontollar les seves pròpies bases teòriques. Hi hauria un paral·lelisme a establir entre el relat noucentista de Catalunya i el relat que Zweig desenvolupa en el seu llibre de memòries sobre Europa: una Catalunya idealitzada, reconstruïda a partir del llegat clàssic, fonamentada en els valors de la raó, el diàleg, l'harmonia i la pau, consolidada amb institucions cabdals, teoritzada en assajos polítics o poetitzada en llibres sublimes queda definitivament desestabilitzada davant de la crua presència de la realitat de la guerra, de la inestabilitat dels conflictes socials, de les lluites fraticides i dels enfrontaments personals. En aquest sentit, el «relat de Zweig» que presenta Soldevila (1955: 14) torna a ser deutor d'una imatge purament literaturitzada de Viena, la capital d'una «Felix Austria», la ciutat de Beethoven, Schubert, Mozart i Freud:

Una de las ciudades que, por sus condiciones físicas y espirituales, más entrañablemente representaban la Europa rica, compleja, irisada, sensitiva, votada por entero al servicio de ideales sin ponzoña y de pasiones que, aun cuando llevaban al suicidio o al crimen, resultaban una exaltación del ansia de vivir, más que un testimonio de fundamental pesimismo.

Viena i els valors que representava Viena, considerada com la capital espiritual d'Europa, hauria mort, doncs, durant la Primera Guerra Mundial i, en la segona, hauria estat definitivament enterrada, sense pietat ni cerimònia. Decididament influït per la interpretació que en feia el mateix Zweig, Soldevila repeteix el discurs d'una nostàlgia evident pels temps passats (1955: 15), sempre considerats idealment com a millors, en una «borrachera de recuerdos»:

Todos los que han conocido una época de seguridad y de estabilidad, todos los que se han permitido el lujo de echar planes que más o menos se han cumplido, y que a veces hasta se han cumplido más allá de las esperanzas, todos los que han viajado sin pasaportes y con cuanto dinero han tenido a mano, todos los que han asistido o participado en discusiones ilimitadas donde casi no subsistía un solo tabú, todos los que durante largos años han imaginado la guerra como una calamidad grave, pero que sólo afectaba a países remotos o, por lo menos, periféricos, al hallarse sumidos en la vorágine, han vuelto instintivamente la vista atrás y han suspirado: «¡Qué hermosa era la vida antes!»

D'aquesta manera, es pot dir que el pensament de Zweig sobre el passat històric i la seva interpretació compromesa des del present s'alça, de manera potser involuntària, en el debat cultural català entre idealistes i escèptics, entre ingenus i cíncics, entre elegíacs i lúcids, entre pessimistes i optimistes, entre romàntics i antiromàntics, entre catastrofistes i realistes, en definitiva, també, entre noucentistes i antinoucentistes, en el supòsit que acceptèssim que Soldevila i Estelrich, d'una banda, i Pla, de l'altra, ho fossin.

6. UNA NECROLÒGICA I UN ASPECTE DE L'ANTISEMITISME A CATALUNYA

La notícia de la inesperada mort voluntària de Stefan Zweig va tenir una discreta repercussió en l'espanyolitzada i reprimida premsa catalana de l'època. No ha d'estranyar que, en els moments més durs i desesperançats de la Segona Guerra Mundial, amb un règim franquista en plena sintonia amb l'Alemanya nazi i la Itàlia feixista, costi trobar referències sobre la tràgica desaparició d'un dels grans noms de la literatura europea en la poca premsa periòdica que es publicava a Barcelona en aquell moment. L'explicació és ben clara tenint en compte que l'obra de Zweig, escriptor jueu, demòcrata i pacifista, estava prohibida a Alemanya des de 1934. Com ha estudiat Cáceres Würsig, l'enèrgica intervenció de l'ambaixador alemany a Madrid, Wilhelm Petersen, va impedir la publicació de nombrosos autors de llengua alemanya. Les pressions i tota mena d'interferències cap a la Delegación Nacional de Propaganda, encarregada de l'autorització i censura de llibres al nou règim dictatorial, van obtenir, si més no en part, els resultats que desitjava l'ambaixador nazi. L'ambaixador alemany no va tenir cap escrúpol a assenyalar els autors que sí que calia difondre entre el públic espanyol i, sobretot, els que calia prohibir, especialment els escriptors jueus (Cáceres Würsig 2017: 124-125). En general, la censura franquista va fer cas de les pressions de l'ambaixador nazi, el qual no va trigar a incloure el nom de Stefan Zweig en la seva particular llista negra, com en aquesta carta al Delegado Nacional de Prensa, datada 6 d'octubre de 1942 (citada per Cáceres Würsig 2017: 126):

Los autores judíos alemanes que me parecen especialmente indeseables son estos: Franz Werfel, Jakob Wassermann, Emil Ludwig, Stefan Zweig. [...] Si le fuese posible suprimir los autores arriba citados de una vez para siempre, se lo agradecería muy de veras porque resulta que, permitiendo la venta de los libros impresos clandestinamente, se suplen las ediciones y no se consigue nunca su completa desaparición.

Per aquest motiu, és lògic que la nota de l'agència oficial de notícies del nou règim franquista, l'Agència Efe (F de Franco), resultat de l'expropiació de l'antiga Agència Havas de Barcelona, fos reproduïda amb més o menys fidelitat per la premsa addicta al règim. Amb un doble text breu i asèptic, per exemple, el diari *La Vanguardia* publicava una nota a la part inferior de la pàgina 2 del dia 25 de febrer de 1942 titulada «Stefan Zweig se ha suicidado». Deia així:

Rio de Janeiro, 24. El célebre novelista y biógrafo austríaco, Stefan Zweig, y su esposa han sido encontrados muertos en su casa de Petrópolis, cerca de Rio de Janeiro. Las circunstancias que rodean a este hecho dan a entender que se trata de un doble suicidio.

Stefan Zweig y su esposa se suicidaron por medio de un veneno, según han podido comprobar los médicos forenses. La Policía ha encontrado una carta en la que el escritor agradece al Gobierno brasileño la hospitalidad que le había concedido, y añade que estaba «demasiado cansado» para rehacer su vida. Zweig era de raza judía y tenía sesenta años. Desde hace bastante tiempo se encontraba en América, después de haber adoptado la nacionalidad británica.

La premsa catalana de l'interior es va fer, doncs, ben poc ressò de la mort de Zweig. Per sobre de tot, sobta que el setmanari *Destino*, sempre tan atent a la informació literària, especialment estrangera, no en publicqués ni una sola línia, ni en aquell moment ni tampoc més tard, i que obeís les directrius governamentals sense excepció.

De la mateixa manera, tampoc no ha d'estranyar que les precàries publicacions catalanes a l'exili presentin també poques mostres de la repercussió del suïcidi de Zweig al Brasil. Podem destacar-ne el text que va publicar *Ressorgiment*, la revista més antiga feta pels «catalans d'Amèrica», en el seu número 314, que corresponia al mes de setembre de 1942. Es tracta d'un breu requadre vertical que apareix en la seva pàgina 5031, sense signar. De manera elegant i sòbria, sense cap mena de comentari, el text es limita, sota el títol «En la mort de Stefan Zweig», a reproduir la traducció catalana d'un breu fragment dels *Diàlegs* de Plató: en concret, quatre breus rèpliques del *Fedó* en què Sòcrates discuteix amb Cebes sobre la noció de suïcidi:

—Tingues valor—digué Sócrates—; potser avui ho sabràs bastant bé; però et sorprendrà de constatar que viure és una necessitat absoluta per a tots els homes, necessitat indefugible per als mateixos a qui la mort fóra més agradable que no pas la vida: veuràs també com a cosa sorprenent que no sigui permès d'occir-se als qui s'estimen més la mort que la vida, i que estan obligats d'esperar un altre alliberament. [...] Per la mateixa raó —acabà Sócrates—, és just de

sostenir que hom no es pot suïcidar i que cal esperar que Déu ens envii una ordre formal d'eixir de la vida, com la que avui m'envia a mi.⁹

Trigarà encara uns anys a aparèixer una necrològica de Stefan Zweig en llengua catalana. Es va publicar a les pàgines de la revista clandestina *Antologia dels Fets, les Idees i els Homes d'Occident*, una publicació de petit format de la qual van aparèixer dotze números (Samsó 1994: 77) a partir del mes de maig de 1947. Animada i dirigida per l'escriptor Antoni Ribera i Jordà (Barcelona, 1920 - la Garriga, 2001), novel·lista i assagista de múltiples interessos, des de la pesca submarina fins a la ufologia, *Antologia* va ser una publicació no prou reconeguda, si més no en comparació amb la seva predecessora, també clandestina, *Ariel*. En les seves múltiples col·laboracions, hi predominava una destacable anglofilia literària i cultural, un clar suport a les postures poètiques d'Agustí Bartra i, també, una notable atenció al món cultural portuguès i brasiler. Com remarca Joan Samsó, «A la revista *Antologia*, s'hi fa palesa una simpatia per la cultura lusitana que Ribera degué heretar del seu pare» (Samsó 1994: 95). Efectivament, el pare del director de la revista era Ignasi Ribera-Rovira (Castellbell i el Vilar, 1880 - Barcelona, 1942), advocat, reconegut assagista, lusòfil i traductor, que va dedicar bona part de la seva trajectòria intel·lectual a impulsar les relacions entre Catalunya i Portugal i a fomentar les seves tesis sobre l'iberisme (Martínez-Gil 1997). La trajectòria de Ribera-Rovira té un notable protagonisme cultural en les dues primeres dècades del segle vint, sobretot pel seu paper de mediador entre Catalunya i Portugal, on va viure uns anys i on va col·laborar en diaris i revistes importants. Més endavant, però, se'n perd progressivament la pista, tant del seu nom com de les seves activitats. I les poques mencions que se'n saben són, com a mínim, desconcertants. En la dècada dels anys vint, Ribera-Rovira, que col·laborava en dos diaris de Barcelona escrits en castellà, *La Noche* i *El Día Gráfico*, va passar a presidir la Federació de Premsa Espanyola, la Federació de la Premsa Catalanoblear i, en plena dictadura de Primo de Rivera, la Asociación de la Prensa Diaria de Barcelona, entitat corporativa dirigida per Eugeni d'Ors a partir de 1923 i que col·laborà activament amb els sectors més espanyolistes del periodisme català, la qual cosa va provocar la retirada de *La Publicitat* i *La Veu* de l'associació i les crítiques de plomes tan importants com Josep Pla o Eugeni Xammar.

Ribera-Rovira va morir el 28 de juliol de 1942, pocs mesos després de Stefan Zweig. En la seva esquela, publicada a *La Vanguardia*, se'l presentava com a advocat, president de l'Asociación de la Prensa Diaria i, també, sorprenentment, com a cònsol

9. Sembla una traducció lliure, potser adaptada d'una traducció espanyola. En tot cas, no segueix la traducció de la Bernat Metge que, això a part, no es va publicar fins vint anys més tard: Plató, *Diàlegs* (traducció de Jaume Olives Canals), Barcelona, 1962, p. 63-64.

honorari de Romania, en uns moments en què el «conducator» havia empès el país a lluitar al costat de l'Alemanya nazi i la Itàlia feixista... Però, entre la mort de Zweig i la seva desaparició, Ribera-Rovira va tenir temps d'escriure un article necrològic sobre el dissortat escriptor vienès. El mes de gener de 1948, *Antologia* va publicar, doncs, la notícia necrològica sobre la mort de Stefan Zweig amb el subtítol «Article pòstum» (Ribera-Rovira 1948: 60) i datat al febrer de 1942, segurament per iniciativa del seu fill i director de la revista, que en devia custodiar els papers inèdits. Començava així:

De Rio de Janeiro, ens ve una mala nova que, de moment, fa empal·lidir totes les roges flames dels fets de guerra dins el nostre esperit: ha mort el gran novel·lista i biògraf austríac Stefan Zweig. [...] El nom i el prestigi literari de Stefan Zweig eren coneguts i reconeguts a tots els països cultes del món. Era una de les grans figures de la intel·lectualitat contemporània. Cap persona de bon gust i sensibilitat acurada no podia negar-li la seva admiració incondicional. La seva obra literària, crítica i històrica és d'una bellesa i suggestió magnífiques. El seu darrer llibre, publicat fa un any, es titula *Brasil, pàtria del futur*. Deixa inèdits tres manuscrits. Dues semblances de Garibaldi i de Balzac i la seva autobiografia.

El primer que sorprèn de la nota de Ribera-Rovira és que, després d'aquesta breu introducció personal, tradueix i reproduïx sencers els dos paràgrafs de la nota oficial de l'Agència Efe. Però l'última frase, ben significativa, apuntava a una interpretació de la seva mort prou interessant: «Ha caigut als seixanta anys, al lliandar de la vellesa, com una víctima més d'aquesta guerra» (Ribera-Rovira 1948: 62). Els mots que Ribera-Rovira introdueix entre les primeres frases i l'última, en canvi, ja són del tot personals; però, a més, introdueixen un inesperat biaix antisemita que acaba condicionant el balanç moral de l'escriptor a partir de la discussió de la idea del seu suïcidi. No sembla un antisemitisme d'origen catòlic o tradicionalista. Però tots els «clichés» de l'imaginari antijueu afloren virulentament en un article pòstum signat per una antiga personalitat del catalanisme d'esquerres: feblesa física i moral, nomadisme, hibridisme, fatalisme, pessimisme, covardia en la guerra, amor pels diners, etc. Paraules de Ribera-Rovira (1948: 60-61):

Com tots els jueus, gents de nissaga mil·lenària, Zweig era un feble, un fi de raça, naturalment, esmussada, esperit excessivament treballat pel refrec exhaustiu de totes les velles civilitzacions, propendint a la melangia i al pessimisme. Aquests jueus acostumen a ésser mals soldats, de la guerra i de la vida, enduts per llur fatalisme avial i sense braó per a lluitar i vèncer.

Segons Joan Pérez Ventayol, seguint les tesis de Leon Poliakov en el seu clàssic *Historia del antisemitismo. La Europa suïcida (1870-1833)*, publicat el 1986, el tòpic feia que els jueus fossin acusats d'apropiar-se de les finances nacionals i «de tenir el control del capitalisme mundial, però al mateix temps se'ls assenyalava per ser ferment de revolta i de dur el socialisme i el comunisme. Se'ls acusava d'internaciona-

lisme, d'infiltració als governs, de sectarisme, de conspiració, de tenir el control de la premsa, de manipulació i de ser paràsits, aprofitats i de viure del nomadisme» (Pérez Ventayol 2015: 208). El lèxic bel·licista de Ribera-Rovira és sorprenent venint de qui venia («caigut» en comptes de mort; «soldats de la vida», «fugida covarda»; «combat», «triomfar», etc.), però no ho és gens en la mesura que recull tots els tòpics desfermats per l'antisemitisme europeu des de, com a mínim, finals del segle dinou. Llegit, però, en el seu context d'escriptura, és a dir, el dels tenebrosos mesos de l'any 1942, poc abans de l'anomenada «solució final», fan esfereir el lector d'avui (Ribera-Rovira 1948: 61):

Prefereixen fugir o morir, que també és una manera de fugir del dolor de viure. El nomadisme del Jueu Errant no és un continu desplaçament físic i geogràfic, sinó, sobretot, una constant fugida covarda a l'heroisme de viure i triomfar. Fugir de la Vida no vol pas dir dominar el Dolor, sinó ésser vençut per ell.

Veient, doncs, la tesi general de l'article, no ha d'estranyar gens que l'acusació de Ribera-Rovira derivi (1948: 61) cap a la més difosa de les acusacions contra els jueus: el domini del món a través del poder dels diners.

Si no fos aquesta covardia de la raça, el jueu, que és un dels homes més fins d'esperit de la terra i que, a més, posseeix l'arma més puixant de domini—el Diner—, fóra l'amo del món. I ara va arrossegant com un pària les seves cadenes d'or, sense llar i sense amics, d'un indret a l'altre, estranger a tot arreu, sempre fugitiu i sempre presoner de tothom, amb prou intel·ligència per a dominar els altres homes, però sense tremp moral per a imposar-se, rodolant com un còdol perdut pel torrent de la vida... fins a aturar-se i morir sordament.

Per Ribera-Rovira, «aquest pobre i gran Stefan Zweig» seria justament l'exemple i el símbol del jueu per antonomàsia, una mena d'«arxijueu» que, amb la seva mort, «sense valor per a refer-se del seu constant cansament nòmada». És el mateix «demiado cansado» de la nota telegràfica de l'Agència Efe. Per acabar la seva requisitòria, injusta, parcial i despietada, com totes les requisitòries emeses per un règim autoritari amb la seva consegüent falsa acusació de crims inexistents, Ribera-Rovira (1948: 61) branda, finalment, el nom de Nietzsche com un dels elements fatals de la conducta i de la desaparició final de Zweig:

Treballat pel nihilisme nietzscheà que traspua de tota la seva obra d'escriptor i biògraf, complaent-se en les vides torturades i demoníaqes dels seus herois colpits pel més cruel destí—Hölderlin, Kleist, Nietzsche, Dostoievski...—, ell tampoc ha sabut vèncer el dolor i s'ha rendit sense combat.

Al seu llibre *Der Kampf mit dem Daemon*, publicat l'any 1925, que va dedicar a Sigmund Freud, Stefan Zweig considera que el «dimoni» és un concepte que ha de ser interpretat com un ferment torturador i convulsiu, com una força que empeny

l'ésser humà cap al perill, cap a l'excés, cap a l'èxtasi o, també, cap a l'anul·lació de si mateix.¹⁰ Emportada per les convulsions de la història, la figura de Zweig, la seva ànima romàntica, la seva èpica ardent, la seva innegable i poderosa bonhomia, han interpellat i continuen interpellant els principals actors de la cultura catalana obligant-los a situar-se davant del mirall europeu.

XAVIER PLA

Universitat de Girona

xavier.pla@udg.edu

ORCID 0000-0001-6148-342X

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BADOSA, C. (1997) *Josep Pla, biografia del solitari*, Barcelona, Edicions 62.
- BALCELLS, A. (2017) «El Conferencia Club d'Isabel Llorach i Carles Soldevila entre 1929 i 1936 i la seva reconstrucció a partir de 1949», *Cercles. Revista d'història cultural*, 20, p. 41-69.
- BIGORDÀ, J. (1987) «L'èxit i el suïcidi en l'obra de Stefan Zweig», dins Stefan Zweig, *Amok. Episodi al llac de Ginebra. La creu*, Barcelona, La Llar del llibre, p. 7-12.
- CABOT, J. (1929) «Els llibres. *Amok, seguit de Vint-i-quatre hores de la vida d'una dona* de Stefan Zweig», *Mirador*, any 1, núm. 30, 22 agost, p. 4.
- CÁCERES WÜRSIG, I. (2018) «Germanofilia y nacionalcatolicismo: contradicciones en la recepción franquista de Stefan Zweig (1939-1947)», *Revista de Filología Alemana*, 26, 121-138 121.
- CAROL GERONÈS, L. (2020) «Stefan Zweig e la Catalogna: un viaggio a Montserrat e Hostalric», *Rivista Italiana di Studi Catalani. Espècies d'espais, viatges, geografies*, Alessandria, Edizioni dell'Orso, 2020, p. 31-45.
- ESTELRICH I ARCE, P. (2002) «Stefan Zweig auf Spanisch und Katalanisch: Zur Fortune des Österreichers in Spanien» dins *Spanien und Österreich im 20. Jahrhundert: Direkte und indirekte Kontakte: Akten des Neuenten Spanish-Österreichischen Symposions, Wien, 22-29. September 2001*, (ed. Wolfram Krömer), Salzburg, Mueller-Speiser, 2002, p. 129-148.
- (2005) «Ernest Martínez Ferrando traductor de Stefan Zweig. Una aproximació a *Vint-i-quatre hores de la vida d'una dona*», dins *Gèneres i formes en la literatura*

10. Cito a partir de la traducció espanyola de Joaquim Verdaguer de *La lucha contra el demonio*, Barcelona, Editorial Apolo, 1947, p. 10.

- catalana d'entreguerres (1918-1939). I Simposi sobre traducció i recepció en la literatura catalana contemporània*, Lleida, Punctum, p. 97-111.
- FAULÍ, J. (1997) «*Antologia i Occident: les revistes que Antoni Ribera va publicar ara fa mig segle*», *Serra d'Or*, Barcelona, 455 (novembre), p. 34-35
- GAZIEL (2019) *Tots els camins duen a Roma. Història d'un destí (1893-1914)*. Memòries, pròleg de Vicenç Pagès, Barcelona, Proa.
- GARRIGASAIT, R. (2020) *Els Fundadors. Una historia d'ambició, clàssics i poder*, Barcelona, Ara llibres.
- IBÁÑEZ AMARGÓS, J. (2010) «La novela biográfica como punto de contacto hispano-germánico. *Cumbre Apagada*, Jarnés sobre Zweig», dins C. Jarillot Rodal (ed.), *Bestandsaufnahme der Germanistik in Spanien*, Berna, Peter Lang 2010, p. 459-464.
- LAFAYE, J.-J. (1995) *Nostalgias europeas. Una vida de Stefan Zweig*, Barcelona, Editorial Juventud.
- MARTÍ MONTERDE, A., ed. (2014) «*Zwei... Zweig, fins Stefan Zweig*», dins *El món de 1914*, Girona, Edicions de la Ela Geminada, p. 9-30.
- (2015) «Els suïcidis d'Europa de Stefan Zweig», dins Antoni Martí Monterde & Bernat Padró (ed.), *Qui acusa? Figures de l'intel·lectual europeu*, Barcelona, Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, p. 191-227.
- MARTÍNEZ FERRANDO, E. (1929) «Stefan Zweig», dins Stefan Zweig, *Amok, seguit de Vint-i-quatre hores de la vida d'una dona*, Barcelona, Edicions Proa, p. 5-13.
- MARTÍNEZ-GIL, V. (1997) *El naixement de l'iberisme catalanista*, Barcelona, Curial.
- MEDINA, J. (1987) *Carles Riba i Friedrich Hölderlin*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MOLLA, G. (2018) «Ramon Esquerra. Un pioner del comparatisme acadèmic», dins A. Martí Monterde & T. Rosell Nicolás (ed.), *Comparatistes sense comparatisme. La literatura comparada a Catalunya*, Barcelona, Edicions de la Universitat de Barcelona, p. 71-98.
- ORS, E. D' (1926) «Zweig y el demonio», *El Pueblo*, València, 16 juny, p. 1.
- PÉREZ VENTAYOL, J. (2015) «Els debats sobre la qüestió jueva a Catalunya (1917-1939): la construcció ideològica del discurs sobre el poble jueu, el sionisme i l'antisemitisme en el període d'entreguerres», Universitat Autònoma de Barcelona, tesi doctoral inèdita.
- (2017) *Els catòlics catalans i la qüestió jueva (1917-1939)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2019) *Del filosemitisme a l'antijudaisme. La qüestió jueva en els discursos i les actituds del catalanisme en el període d'entreguerres*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

- PERMANYER, L. (1982) *Sagarra vist pels seus íntims*, Barcelona, Edhasa.
- PLA, X. (2015) «Sobre la *Paneuropa*, les profecies i els pessimistes. Josep Pla i Joan Estelrich: últim episodi», dins X. Pla (ed.), *El món d'ahir de Joan Estelrich. Dietaris, cultura i acció política*, València, Publicacions de la Universitat de València, p. 277-304.
- PONS, A. (2010) *Cartes a Clara, una periodista del segle XXI*, Barcelona, Meteora.
- RIBERA-ROVIRA, I. DE L. (1942) «La mort de Stefan Zweig (article pòstum)», *Antologia dels Fets, les Idees i els Homes d'Occident*, 9, gener, p. 60-61.
- RÓDENAS, D. (2010) «Introducción» dins Benjamín Jarnés, *Stefan Zweig. Cumbre apagada*, Torrelavega, Quálea editorial, p. 9-40.
- SAMSÓ, J. (1994) *La cultura catalana: entre la clandestinitat i la represa pública*, vol. 2, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 77-100.
- SANZ ROIG, D. (2013) «Los proyectos editoriales de Mario Verdaguer: la revista Mundo Ibérico y las editoriales Lux y Apolo», *Revista de Literatura*, gener-juny, vol. LXXV, 149, p. 179-205.
- SOLDEVILA, C. (1955) «Estudio crítico», dins Stefan Zweig, *Novelas. Vol. I Obras Completas*, Barcelona, Editorial Juventud, p. 11-36.
- VARELA, J. (2017) *Eugenio d'Ors (1881-1954)*, Barcelona, Tusquets.
- VILAR, L. (2019) «El Zweig de Fontcuberta. De la superació de la censura franquista al Premi Ciutat de Barcelona, i fins a la darrera tria», *Quaderns de Traducció*, Universitat Autònoma de Barcelona, 26, p. 109-121.
- WISTRICH, ROBERT S. (2007) «Stefan Zweig and the "World of Yesterday"», in Mark H. Gelber (ed.), *Stefan Zweig Reconsidered: New Perspectives on his Literary and Biographical Writings*, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, p. 59-78.
- ZWEIG, S. (1987) «La creu», dins *Amok. Episodi al llac de Ginebra. La creu*, Barcelona, La Llar del llibre, p. 87-102. [1906, 1a ed.]
- (2001) *El món d'ahir. Memòries d'un europeu*, Barcelona, Quaderns Crema. [1943, 1a ed.]
- (2015) *De viatge. França, Espanya, Argèlia e Itàlia*, Madrid, Ediciones Sequitur.
- ZWEIG, S. & S. FREUD (2016) «*La invisible lucha por el alma*». *Epistolario completo 1908-1939*, ed. de Marclo G. Burello, Buenos Aires, Miño y Dávila editores. [1929, 1a ed.]